

andet fordi de kan benytte kilder fra partiarkiverne. I udvalget af teksterne til bind 3 og 4 har udgiverne lagt vægt på en fyldig behandling af storpolitikken i Asien og Afrika; men har – som de skriver i forordet – begrænset sig til stort set 'kendte', officielle kilder, fortrinsvis fra de amerikanske kildeudgivelser.

Der er med andre ord hovedsageligt tale om kilder af illustrerende karakter, der sjældent er egnede til at gå i dybden i beslutningsprocesserne, eller til kildetekniske eller metodiske diskussioner. Det er således karakteristisk, at uddragene fra drøftelserne på Jaltakonferencen i 1945 er trykt uden at der gøres opmærksom på, at det aftrykte er taget fra ét blandt flere forskellige mødereferater.

Anvendeligheden af bindene 3 og 4 er selvsagt fuldstændig afhængig af brugerens emnevalg og hensigt med at anvende kilder i undervisningen; men der er grund til at gøre opmærksom på samlingen som en mulig genvej til materiale, der ellers skal hentes i mere utilgængelige større aktpublikationer.

Jørgen Sevaldsen

Richard H. Ullman: Anglo-Soviet Relations, 1917–1921. Vol. III: The Anglo-Soviet Accord. Princeton University Press, Princeton, 1973. xv + 509 s. Ill. Kort. \$ 17.50.

Tredie bind af Richard Ullmans bredt anlagte studie af de britisk-russiske relationer fra 1917 til 1921 tager tråden op ved interventionskrigens ophør i begyndelsen af 1920. Fremstillingen koncentrerer herefter om forhandlingerne i London 1920–21 om en britisk-russisk handelsaftale, og om de diplomatiske forviklinger i forbindelse med den polsk-russiske krig og med den britisk-sovjetiske rivalisering i Persien. Hovedvægten er som i de øvrige bind lagt på analysen af den britiske politik; en vægtning bestemt af den relative mangel på materiale om de russiske ledes overvejelser.

Dog har Ullmans arkivstudier bragt for dagen, at briterne var i stand til at opsnappe og dechiffrere de telegrammer, der i 1920–21 blev sendt fra Moskva til de russiske forhandlere i London. Briterne kunne derfor nøje følge med i de russiske diplomatiske manøvrer; og de britiske ledere kunne ikke være i tvivl om den konstante, taktiske baggrund for det sovjetiske ønske om en handelsaftale. Dette russiske materiale udgør en pikant baggrund for de britiske overvejelser om, hvorledes man skulle forholde sig diplomatisk overfor en stat, hvis regering åbent og aktivt stræbte efter at ødelægge såvel det britiske imperium som hele det britiske samfundssystem. Udenrigsminister Curzon ønskede at nedfryse forbindelserne til bolsjevikkerne. Chefen for The Imperial General Staff, Henry Wilson, var så fortvivlet over Lloyd Georges fraternisering med russerne, at han overvejede et militærkup. Lloyd George fik imidlertid på tværs af alle forhindringer trumfet sin forhandlingslinie igennem. Storbritannien var i 1920 gledet ind i en alvorlig økonomisk krise. Der var høj arbejdsløshed og tegn på social uro, og Lloyd George havde ikke politisk råd

til at ignorere de økonomiske muligheder, der lå i at genoptage samhandelen med Rusland. Bolsjevismen i Storbritannien skulle bekæmpes gennem øget eksport til Sovjet. Det var en politik, der havde bred opbakning i offentligheden, og overfor skeptikerne fremhævede Lloyd George, at øgede kontakter ville styrke de 'moderate' i Moskva og på længere sigt opløse det bolsjevikiske diktatur.

Udenrigspolitisk må Ruslandspolitikken, mener Ullman, ses i sammenhæng med Lloyd Georges generelle 'appeasement' politik overfor Tyskland og Rusland. Han ønskede at forsone stormagterne i Europa således, at Storbritannien ikke blev tvunget til at binde sig for stærkt til én af parterne på et opdelt kontinent. I den forbindelse savnes måske en gennemførelse af et andet tema i britisk efterkrigs politik: Frygten for, at Tyskland og Rusland skulle finde sammen, og den deraf følgende tilskyndelse til vestlige kontakter med Sovjetstyret.

Tyskland og Rusland fandt alligevel sammen i Rapallo 1922. De fleste andre elementer i Lloyd Georges udenrigspolitiske program slog ligeledes fejl. Hverken bolsjevikkerne eller de konservative politikere i Storbritannien var interesserede i at bygge en britisk-sovjettisk forståelse op efter 1921. Havde Lloyd George selv et ansvar herfor? Ullman opregner hans svagheder: Hans optagethed af det taktiske i det politiske spil blev efterhånden en besættelse. Hans fald i 1922 var derfor 'ikke ufortjent'. Frankrig blev behandlet for nonchalant og uden forståelse for den franske regerings indenrigspolitiske vanskeligheder. Han var ikke i stand til at drage de politiske konsekvenser af Storbritanniens mindskede økonomiske styrke efter krigen; men først og fremmest var hans opfattelse af den politiske situation i Rusland forfejlet, og hans forestillinger om handelsforbindelsers virkninger på et socialistisk samfund naive. Ullman frikender ham dog alligevel, fordi han har svært ved at se alternativer til hans politik under de givne konditioner. Lloyd George var trods alt i besiddelse af statsmandsagtige visioner. 'Despite his flaws, he was the best of his contemporaries. We cannot rightfully ask for more' (s. 473). Kort sagt var Lloyd George offer for tragiske omstændigheder.

Der vil nok kunne sættes nogle spørgsmålstejn ved disse afsluttende vurderinger. Ullman har imidlertid med sine tre bind præsteret et solidt, velskrevet og spændende grundlag for den videre debat om forholdet mellem vestmagterne og sovjetstyret i de afgørende år efter den russiske revolution.

Jørgen Sevaldsen

Wolfgang Eichwede: Revolution und internationale Politik. Zur kommunistischen Interpretation der kapitalistischen Welt 1921-1925. Beiträge zur Geschichte Osteuropas, Band 8. Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1971. VI + 246 s. DM 36,-.

Det har været forf.s sigte at rekonstruere de forestillinger, som ledende bolsjevikker gjorde sig om forholdene i verden uden for Sovjetrusland i perioden